

ОБ'ЄКТИ ПЗФ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Пирогівська А.М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Висвітлено особливості поняття «екологічний туризм». Визначено роль ПЗФ у контексті розвитку екологічного туризму регіону. Подано характеристику об'єктів ПЗФ Хмельниччини, проаналізовано їх структуру, площу та динаміку. Розкрито територіальні особливості розміщення об'єктів екологічного туризму досліджуваного регіону. Запропоновано перспективні напрями розвитку та вдосконалення екотуризму Хмельницької області на базі об'єктів ПЗФ.

Ключові слова: екологічний туризм; природно-заповідний фонд; об'єкти природно-заповідного фонду; екотурист; туризм; екологічна стежка; екологічний маршрут.

Вступ. Екологічний туризм – порівняно нове поняття в туристичній діяльності, яке до сьогодні залишається певною мірою дискусійним. Основна причина цього в невідрегульованості відносин між природою та людиною. Відвідування туристами місць з незмінним або мало зміненим природним середовищем без завдання шкоди природі та істотного втручання в її процеси і носить назву екологічного туризму. Проте, важливим також залишається поняття «екологічної свідомості людини». Людина, як екотурист, повинна цікавитись проблемами збереження та відтворення природи, більше того, при можливості брати участь у їх розв'язанні. Лише за таких умов екологічний туризм виправдовує свою сутність і вирізняється з-поміж інших видів туризму.

Одним з найяскравіших чинників розвитку екологічного туризму є природно-заповідний фонд - території, які являють собою зразок збереження природної цінності. Саме об'єкти ПЗФ викликають інтерес та створюють попит для екотуристів.

Хмельницька область – унікальний регіон України, що характеризується великим природно-ресурсним потенціалом для розвитку екологічного туризму. Хмельниччина приваблює туристів не лише з України, а й з усього світу – НПП «Подільські Товтри», товтрова гряда довжиною майже 250 км (80 км у межах парку), велика кількість атрактивних природних об'єктів викликає цікавість у екотуристів. Оскільки даний вид туризму зараз набуває стрімких темпів росту, актуальне на сьогодні дослідження чинників його розвитку [2].

Мета нашого дослідження є - аналіз площі, структури, динаміки та територіальних відмінностей об'єктів ПЗФ Хмельницької області для визначення привабливості її території в контексті розвитку екотуризму.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Сутність поняття «екологічний туризм» досліджували у своїх працях науковці різних часів. Зокрема, слід відзначити В.І. Гетьмана, Я.Б.Олійника [7], О.Ю. Дмитрука [2], О.О.Любіцеву [5] та ін.

Виклад основного матеріалу. На даний час в структурі природно-заповідного фонду Хмельницької області нараховується 522 об'єкти загальною площею 312,638 тис. га, в тому числі:

- 40 об'єктів загальнодержавного значення – площею 10,045 тис.га;

- 479 об'єктів місцевого значення – площею 31,407 тис. га;

- 2 національних природних парки: Подільські Товтри – площею 261,316 тис.га. та Мале Полісся площею 8,762 тис.га;

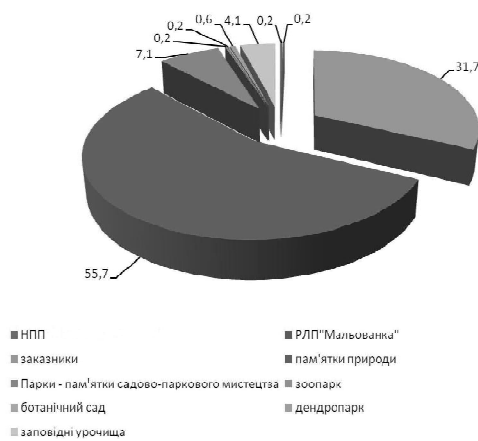
- 1 регіональний ландшафтний парк Мальяванка площею 16,915 тис.га.

За площею заповідності Хмельниччина займає друге місце в Україні.

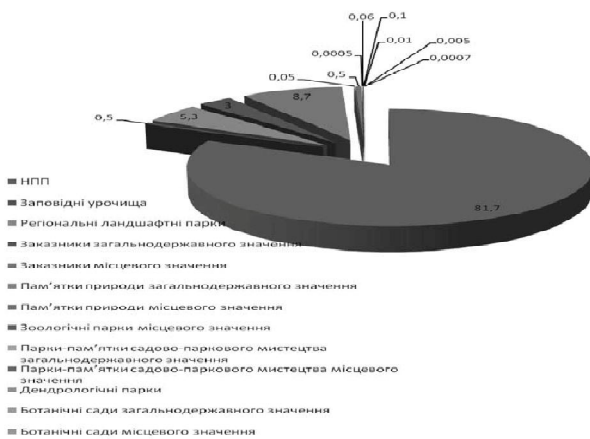
Якщо говорити про розподіл природно-заповідних об'єктів Хмельницької області в розрізі окремих категорій ПЗФ, то важливо таке: за кількістю об'єктів ПЗФ у Хмельницькій області провідне місце займають пам'ятки природи та заказники (див. рис. 1). Проте даний факт не є об'єктивним без урахування площі, що знаходиться під об'єктами ПЗФ (див. рис. 2). Тому, проаналізувавши даний показник, ми можемо стверджувати, що найбільшу площу займають території НПП, незважаючи на їх незначну кількісну характеристику. Дана тенденція не випадкова, адже НПП «Подільські Товтри» - одне з найбільших в Європі за площею.

Аналіз динаміки створення об'єктів ПЗФ Хмельниччини протягом п'яти років дозволяє зробити певні висновки. Якщо у 2009 році їх кількість становила 492 об'єкти, то станом на 2014 рік ця кількість зросла до 522 об'єктів. Дана тенденція позитивна. Вказаний показник впливає на збільшення площі територій, зайнятих під об'єктами ПЗФ Хмельниччини і становить 14,8% від загальної площі досліджуваного регіону (даний показник по Україні – 4%).

До основних об'єктів ПЗФ, як чинника розвитку екологічного туризму, варто віднести національні природні парки. НПП «Подільські

Рис. 1. Розподіл природно-заповідних об'єктів Хмельницької області в розрізі окремих категорій ПЗФ (% від загальної кількості)

Рис. 2. Площа об'єктів ПЗФ у Хмельницькій області (% від загальної площі)

Товтри" створено 27 червня 1996 року. Розташований він у межах Городоцького, Кам'янець-Подільського та Чемеровецького районів Хмельницької області на площі 261316,0 га (12,5% території області). Наявні на території НПП унікальні рукотворні об'єкти та неповторні природні комплекси створили виняткові умови для розвитку туризму — як оздоровчого, пізнавального, так і, зокрема, екологічного. На території парку перебуває під охороною більше ніж 130 об'єктів природно-заповідного фонду, серед яких парки і садиби різного ступеня збереження і культурно-історичної цінності.

Варто відзначити створений у 2013 році НПП «Мале Полісся», який розміщується на території Ізяславського та Славутського районів Хмельницької області загальною площею 8 тисяч 700 гектарів. Територія парку охоплює лісові масиви Ізяславського і Славутського районів, які вирізняються багатим біорізноманіттям. Включає в себе кілька озер і болотних масивів, а також частини долин річок Горинь, Вілія, Гнилий Ріг [6].

Звернемо увагу також на північну частину Хмельницької області в межах Шепетівського, Полонського, Славутського та Ізяславського адміністративних районів. Ця територія належить до Малеого Полісся, яке є одним із найцікавіших природних куточків України. Саме тут розмістився регіональний ландшафтний парк «Мальванка», територія якого в 2004 році територія розширилася і складає 16919,4 га (зокрема, заповідні зони - 3160,4 га - 18,7%). Створений парк 1999 р. з ініціативи співробітників Міжвідомчої комплексної лабораторії наукових основ заповідної справи Національної Академії Наук України та Міністерства екологічних ресурсів України з метою збереження унікальних типів і форм рельєфу, рідкісних та зникаючих видів рослин та тварин, занесених до Червоної книги України. У межах парку діють екологічні маршрути, які приваблюють любителів природи.

Найбільшу частку серед категорій ПЗФ Хмельниччини займають заказники (31,7% від загальної кількості), які є невід'ємною складовою екологічного туризму.

Іванковецький заказник створено у 1983 році. Площа – 796 га. Назву дістав від села Іванківці Городоцького району, яке прилягає зі сходу до Сатанівського лісу. Найбільш важливе значення мають виявлені у заказнику лісові ділянки, де зростають реліктові види рослин, а також охороняються інші види квітів, які є рідкісними та цікавими для вивчення.

Заказник «Кошарна», який міститься між с. Чорнівками та містом Городком, цікавий ботанічний куточок, багатий лісовою, лучно-степовою і наскельною рослинністю, його площа становить – 120 га.

На Хмельниччині багатьом відома товтра біля села Привороття Кам'янець-Подільського району, яку в народі звать Кармалюковою горою. Вона знаходиться на території однойменного заказника площею 765 га. Ландшафт заказника мальовничий, не типовий для Поділля: складається враження, що це гірський край. Сама Кармалюкова гора (площа 45 га) піднімається над навколишньою рівниною на 60 м [8].

Пам'ятки природи є природоохоронною територією, на якій розташований окремий унікальний природний об'єкт, що охороняється завдяки своїм науковим, навчально-просвітницьким, історико-меморіальним або культурно-естетичним значенням. Обладнані на таких територіях екологічні стежки, проведення екскурсій, розширення екологічно-виховної роботи – усе це слугує атрактивним показником для екотуристів.

На території Хмельниччини варто виділити такі пам'ятки природи:

«Товтра несамовита» - ландшафтна пам'ятка площею 4,5 га, цінна тим, що тут збереглося найбільше видів степової рослинності незалісених товтр Хмельниччини. Розташована «Товтра несамовита» між полями колгоспів ім. Постишева (с. Залуччя) та ім. Богдана Хмельницького (с. Біла) Чемеровецького району.

Китайгородський ліс. Пам'ятка загальною площею 84 га, міститься на південний захід від с. Китайгород Кам'янець-Подільського району на правих крутих північно-східних схилах узбережжя річки Тернави. На її території переважає грабово-дубовий деревостан у віці 50 років.

Врублівецький ліс. Пам'ятка природи площею 148 га, знаходиться біля села Врублівці Кам'янець-Подільського району, на правому березі Тернави. Переважає грабово-дубовий деревостан у віці 60 років. Ліс обривається над прямовисними сорокаметровими скелями.

Складовими ПЗФ Хмельниччини є також заповідні урочища.

В урочищі «Грбарське» взято під охорону високопродуктивне насадження ясеня звичайного насінневого походження у віці 85 років. Тут також зростає багато рідкісних видів рослин.

Урочище «Проскурівський ліс» - мальовничий лісовий масив, де багато рідкісних і зникаючих видів рослин.

На півдні області, у Кам'янець-Подільському районі, заповідним оголошено урочище «Нігинські товтри» (12,5 га). Це кілька низьких товтр на околиці села Нігина, що піднімаються над оточуючою рівниною всього на 10-15 м. Тут під охороною знаходяться рідкісні рослини.

Важливо також відмітити такі категорії об'єктів ПЗФ як ботанічні сади та парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва. Дані об'єкти відносяться до групи штучно створених, вирізняються цінними зразками паркового будівництва, рідкісними колекціями флори та різноманітністю рослинного світу.

У південно-східній частині Кам'янця-Подільського, уздовж круч Смотрича розкинувся ботанічний сад, закладений професором М.Т. Гомораком у 1930 році. Його територія знаходиться на висоті 244 м над рівнем моря. Мікрокліматичні умови сприятливі для флори саду. Він займає площу 17,5 га. Під закритий ґрунт відведено 900 м² під експозиції та експериментальні ділянки – 6 га, під дендропарк – 11,5 га. Сад відіграє велику роль у збереженні та збагаченні біоресурсів Поділля. За час його існування інтродуковано майже 150 видів рослин.

В області нараховується 35 об'єктів ПЗФ категорії «Парки – пам'ятки садово-паркового

мистецтва». До об'єктів, де збереглося найбільше реліктових, екзотичних та унікальних насаджень, варто віднести:

Новоселицький парк Полонського району. Тут близько 200 екземплярів дуба черешчатого віком 150 років. Усього в парку близько 30 порід;

Михайлівський парк - один із найяскравіших і найбагатіших у дендрологічному відношенні парків області. Тут біля 100 рідкісних видів екзотичної деревної та кущової рослинності з різних ботаніко-географічних районів та зарубіжних країн;

Самчиківський садибний парк, де зростає 165 порід і видів дерев та кущів. Серед них реліктів – 4, екзотів – 75, унікумів – 1, решта – аборигени, такі як алея із 200-літніх лип, дуб черешчатий більше 200-літнього віку [3].

Наявність на території Хмельницької області туристично-привабливих об'єктів екотуризму надає їй багато можливостей. Проте недостатня інформаційна забезпеченість регіону щодо екотуристичних послуг, відсутність привабливих пропозицій для екотуристів (екологічних стежок, маршрутів тощо) стримують становлення даного виду туризму як одного з передових в області. Важливою умовою для виправлення даної ситуації є створення відповідних установ, організацій, фірм, які б займалися обслуговуванням туристів і забезпечували відповідний рівень туристичних пропозицій.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна стверджувати таке. Природний потенціал Хмельницької області має всі необхідні умови для розвитку на її території екологічного туризму. Наявність найбільшого в Європі НПП «Подільські Товтри» надає регіону конкурентні переваги та викликає інтерес екотуристів. Велика кількість пам'яток природи, заказників, заповідних урочищ та ін. об'єктів ПЗФ дозволяє урізноманітнити туристичну пропозицію та привабити найвибагливіших туристів. Проте недостатньо розвинена туристична інфраструктура, обмежене фінансування, відсутність підтримки органів влади, які б стимулювали даний процес, сповільнюють, або ж узагалі унеможливають розвиток екологічного туризму на Хмельниччині. Тому важливим завданням на сьогоднішній день залишається об'єднання всіх чинників та важелів, які спроможні забезпечити необхідні умови для розвитку екотуризму досліджуваного регіону, що дозволить реалізувати перспективні напрями туристичної діяльності області.

Список літератури

1. Білецька Г.А. Суспільно-економічні основи та економічний зміст екологічного туризму / Г.А.

- Білецька., В.А.Сільчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – № 3. —2008. Т. 3. – С. 46-49.
2. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм як дидактична основа раціонального природокористування та геоекологічної освіти / О.Ю. Дмитрук, Ю.В. Щур // Регіональні екологічні проблеми: Зб. наук праць. – К., 2002.
  3. Екологічний моніторинг довкілля Хмельниччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oub.com.ua>
  4. Колос В. Заповідники і національні природні парки України / В. Колос. – К.: Вища школа, 1999. – 223 с.
  5. Любіцева О. О. Методика розробки турів : навч. посіб. / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2003. – 104 с.
  6. НПП «Подільські Товтри» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tovtry.km.ua>.
  7. Олійник Я.Б. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір / Я.Б. Олійник, В.І. Гетьман // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – Вип. 48. – 2002.
  8. Хмельницька область: аналітичний огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua>.

Пироговская А.М. Объекты ПЗФ Хмельницкой области как фактор развития экологического туризма. Освещены особенности понятия «экологический туризм». Определена роль ПЗФ в контексте развития экологического туризма региона. Охарактеризованы объекты ПЗФ Хмельницкой области; проанализированы их структура, площадь и динамика. Раскрыты территориальные особенности размещения объектов экологического туризма исследуемого региона. Предложены перспективные направления развития и совершенствования экотуризма Хмельницкой области на базе объектов ПЗФ.

Ключевые слова: экологический туризм; природно-заповедный фонд; объекты природно-заповедного фонда; экотурист; туризм; экологическая тропа; экологический маршрут.

Pirogivska A.M. Objects of naturally comandmend fund of Khmel'nitsky as a factor in the development of ecological tourism. The article highlights the features of the concept of «eco-tourism», defines the role of naturally comandmend fund in the context of eco-tourism development in the region. The paper characterizes the objects of naturally comandmend fund, analyzes its structure and dynamics, discovers the territorial characteristics of eco-tourism objects in the studied region. The promising directions of development and improvement of ecotourism in Khmel'nitsky region are suggested.

Key words: ecotourism; naturally comandmend fund; objects of nature reserve fund; ecotourists; tourism; Ecological path; ecological route.